

*De gemeente,
burgerinitiatieven
en de
ongebonden vrijwilliger*

Commissie

Vrijwilligersbeleid

Inhoud

	Vooraf	3
1	Burgerinitiatieven	5
	1.1 Ontstaan	5
	1.2 Wat zijn burgerinitiatieven?	7
	1.3 Belang voor de overheid	7
	1.4 Burgerinitiatief en de wet dualisme	8
2	Voorbeelden uit de praktijk	9
	2.1 ICT en Internet	9
	2.2 Natuur en milieu	10
	2.3 Allochtonen	11
	2.4 Leefbaarheid en veiligheid	11
3	Gemeentelijke rol bij nieuwe initiatieven	13
	3.1 Zicht	13
	3.2 Ondersteunen van initiatieven	15
	3.3 Tot slot	17
	Bijlage Literatuurlijst	19

De gemeente, burgerinitiatieven en de ongebonden vrijwilliger

Commissie
Vrijwilligersbeleid

Vooraf

Sinds enkele jaren maken meerdere landelijke organisaties melding van de 'opkomst van een nieuwe soort vrijwilliger'. Zij doelen hierbij op nieuwe initiatieven die burgers nemen, en die veelal buiten georganiseerde verbanden plaatsvinden. De overheid staat hierbij veelal op afstand, zeker in de initiatieffase. De initiatiefnemers worden omschreven als oprichters van een veelal tijdelijk informeel verband, en dragen bij aan nieuwe vormen van sociale samenhang. Zij zijn sociaal actief, kiezen voor zelforganisatie en zetten zich af tegen inkapseling door de overheid of gesubsidieerde instellingen¹.

Beleidsmatig is burgerinitiatief of ongebonden vrijwilligerswerk dat buiten traditioneel georganiseerde vrijwilligersorganisaties plaatsvindt een zeer relevant thema, aangezien het overheidsbeleid, met name op lokaal niveau, zich rekenschap moet geven van verschuivingen in aard en omvang van vrijwilligerswerk. Immers: de samenleving gedijt juist onder vernieuwing van onderop, van wilde, nieuwe, nog ongeorganiseerde initiatieven. Hier kunnen nieuwe vrijwilligersorganisaties uit ontstaan, hoewel dat lang niet altijd gebeurt en ook niet nodig is.

Hoe krijgt de lokale overheid zicht op dergelijke initiatieven, en op de effecten ervan? Welke rol zou de gemeente moeten spelen bij dergelijke ongebonden initiatieven? Wat moet de lokale overheid vooral niet doen? Hoe laat je blijken achter dergelijke initiatieven te staan, zonder deze in te kapselen of de vrijwilligers te confronteren met allerlei verplichtingen, regels en voorschriften?

Deze brochure is een korte praktische handleiding die gemeenten concrete handvatten aanreikt over hoe beleidsmatig en organisatorisch om te gaan met burgerinitiatieven.

¹ Zie o.a. Instituut voor Publiek en Politiek/ Landelijk Centrum Opbouwwerk, 2002; NOV/SVM, 2002; Sociaal en Cultureel Planbureau, 2003.

² o.a. Galesloot 2002.

De gemeente, burgerinitiatieven en de ongebonden vrijwilliger

Vrijwilligersbeleid

1

Burgerinitiatieven

Wat zijn burgerinitiatieven? Hoe en waarom zijn burgerinitiatieven ontstaan? Wat is het maatschappelijk belang ervan? Wat 'heeft' een gemeente aan nieuwe burgerinitiatieven?

1.1

Ontstaan

Vrijwilligerswerk vandaag de dag ziet er anders uit dan zo'n veertig, vijftig jaar geleden. Verplaatsen we ons naar de jaren vijftig of zestig van weleer, dan zien we de verzorgingsstaat en het daarop aansluitende maatschappelijke middenveld op het hoogtepunt van zijn bloei. Het middenveld was nog niet verzelfstandigd en nauwelijks geprofessionaliseerd. Vrijwilligersorganisaties waren daarnaast nog vrij sterk gebonden aan de ideologische zuilen. Solidariteit van burgers aan deze vrijwilligersorganisaties was gestoeld op collectieve verbondenheid aan politiek-ideologische of religieuze gronden. Ook was er nog een sterk klassenbewustzijn, dat zich weerspiegelde in de samenstelling van vele vrijwilligersorganisaties. Werk, school, vrije tijd, politieke partij, buurt en omroep: alles was vrij overzichtelijk in elkaar gevlochten langs lijnen van sociale klasse en politieke ideologie of religie. De keuzevrijheid was niet zo groot: 'het gezin waarin je opgroeide' bepaalde veelal van welke vereniging je lid werd. En van die vereniging bleef je lange tijd lid: de trouw aan de club en 'het goede doel' was groot.

Tegenwoordig gaat dat anders. Wildemeersch (2001) wijst erop dat gemeenschapszin nu meer geprivatiseerd is. Mensen beklemtonen hun eigen individualiteit door nadrukkelijker stil te staan bij hun levensloop en de keuzemogelijkheden die zich daarin voordoen. Uit zijn onderzoek naar actief burgerschap en vrijwillige inzet concludeert hij dat drie voorwaarden kenmerkend zijn voor het ontwikkelen van actief burgerschap: verlangen, vermogen en verbondenheid. Verlangen moet er zijn om bijvoorbeeld onrecht te bestrijden of traditie voort te zetten. Vermogen is nodig om een kwalitatieve bijdrage te leveren aan een maatschappelijk issue, zoals kennis, vaardigheid, tijd en ervaring. En verbondenheid met anderen blijft van belang. Zonder inbedding in een breder verband van buurtgenoten, familie of gelijkgestemden (levensstijl) kan geen gezamenlijke actie tot stand komen.

Tegenwoordig combineren vrijwilligers inzet voor anderen steeds meer met een persoonlijke zoektocht naar identiteit en zingeving. Bovendien zijn nieuwe vrijwilligers kieskeurig: het werk moet voorzien in een persoonlijke behoefte, en er moet ruime keuze zijn uit verschillende activiteiten. Trouw aan een organisatie legt het af tegen tijdelijkheid, heroriëntatie, de keuze voor een eigen levensloop en plezier.

Ook Lucas Meijs signaleert dat er "een nieuwe, andere vrijwilliger is bijgekomen in het Nederlandse vrijwilligerswerk"³. Deze "(...) vliegt in, klaart de klus, gaat weer weg, maar wil wel erkend en gewaardeerd worden".

Meijs gaat hierbij uit van de flex-vrijwilliger, maar de omschrijving die hij hiervoor gebruikt heeft een reikwijdte die uitstijgt boven de tijdelijke kracht in een bestaande vrijwilligersorganisatie. Vrijwilligers binden zich volgens hem niet meer zo snel voor langere tijd, staan kritischer tegenover organisatorisch falen, en maken duidelijker wat zij terug willen krijgen van de organisatie en het vrijwilligerswerk. Voorbeelden hiervan spelen zich zowel af binnen traditionele vrijwilligersorganisaties als in nieuwe verbanden daarbuiten. Zo wijst Meijs op de opkomst van één-op-één relaties (mentoring) in plaats van groepsactiviteiten in de Verenigde Staten. Iets dergelijks vindt in Nederland plaats bij Amnesty International waar jongeren die op popfestivals worden geworven via SMS berichten hun steun betuigen. Hij concludeert dat vrijwilligersmanagement zal moeten professionaliseren, en dat geïnvesteerd moet worden in nieuwe en andere vormen van vrijwillige inzet. Zie hier de relatie met burgerinitiatief.

Ontwikkelingen zoals individualisering, immigratie, de opmars van ICT, en de toegenomen welvaart hebben bijgedragen aan de grensvervaging van het begrip 'vrijwilligerswerk'. Deze vervaging is zichtbaar in de vervlechting van professionele organisaties met vrijwilligersorganisaties, schaalvergroting van vrijwilligersorganisaties en de intrede van professionals, stages van studenten en scholieren in vrijwilligersorganisaties, en de opkomst van nieuwe informele verbanden van vrijwilligers, zoals buurtvaders, maatjesprojecten, zorgverleners, opvangvoorzieningen en dergelijke. Jongeren en allochtonen lijken in dergelijke initiatieven relatief oververtegenwoordigd.

Nieuwe initiatieven van betrokken burgers spelen zich, zeker in eerste instantie, af buiten het blikveld van de overheid. Deze initiatieven doen zich vooral voor op de terreinen van zorg, veiligheid, leefbaarheid, normen en waarden ('stadsetiquette') en integratie/ zelforganisatie. Zij kennen in de meeste gevallen, met name in de opstartfase, geen formeel organisatiestatuuat; het zijn meestal geen stichtingen of verenigingen. Het gaat om groepen actieve burgers die sterke betrokkenheid bij een maatschappelijk probleem tonen en waar officiële instanties zich in hun ogen onvoldoende om bekommeren. Deze problemen kunnen zijn ontstaan door een terugtrekkende overheid, bezuiniging, veranderde maatschappelijke omstandigheden of uit onvrede met bureaucratische structuren. Dit lijkt bijvoorbeeld te gelden voor de gelijktijdige ontwikkeling van aan de ene kant afnemende belangstelling voor formele bewonersorganisaties, en aan de andere kant de opmars van actieve bewonersparticipatie die zich buiten de formele kaders voltrekt. Een voorbeeld op het grensvlak van leefbaarheid en normen en waarden is het al langere tijd succesvolle 'opzoomeren' in Rotterdam. Ontstaan als initiatief tot sociale normering van onderaf, is het inmiddels vast onderdeel geworden van een wijkgerichte aanpak, zonder de angel eruit weg te nemen. De gemeente Rotterdam is erin geslaagd subtiel in te spelen op dit initiatief; ondersteuning op maat draagt bij aan stimulans en beloning, en aan een afgewogen rolverdeling tussen overheid, wijkorganisaties en bewoners bij het realiseren van een prettige leefomgeving.

1.2 Wat zijn burgerinitiatieven?

Galeslout (2002) geeft concreet aan waar we nieuwe burgerinitiatieven zoal tegenkomen. Nieuw noemt zij de one-issue bewegingen: "als er een probleem is, reageren we – we hoeven geen nieuwe infrastructuur". Platforms tegen zinloos geweld zijn langs die weg ontstaan. Een ander voorbeeld zijn verschillende maatjesprojecten, die ongeorganiseerd hulp bieden. Na verloop van tijd ontstaat er soms een organisatiestructuur. Individualisering alleen is niet de drijfveer of verklaringgrond voor dergelijke initiatieven. Sociale verbanden blijven nodig om deze initiatieven te laten gedijen. Ondersteuning zou op maat gegeven moeten worden. Volgens Galeslout is het individu meer dan ooit aan zet bij het vorm geven aan maatschappelijke participatie. Het individu kiest daarbij eigen 'beddingen', die redelijk onvoorspelbaar en oncontroleerbaar zijn. De overheid dient daar subtiel op in te spelen, want het poldermodel heeft hier, volgens haar, het nakijken: "deze burgers zijn geen vaste partners aan allerlei onderhandelingsstafels, maar doppen hun eigen boontjes wel".

Bij dergelijke burgerinitiatieven ontbreekt in aanvang een institutionele context. Kenmerkend is dat zij zelf initiatief nemen, anderen daarin betrekken en een visie hebben over waar 'het naartoe moet'. Dat is wezenlijk verschillend van het lidmaatschap van een vakbond of kerkgenootschap. De nieuwe, ongebonden vrijwilligers steken hun nek uit. Deze actieve vormen van maatschappelijke participatie vinden we nauwelijks terug in de statistieken. Informele verbanden van de sociale infrastructuur zijn in monitoren of structuurschetsen niet vertegenwoordigd.

1.3 Belang voor de overheid

De overheid heeft veel baat bij nieuwe burgerinitiatieven. Het kabinet Balkenende II heeft immers burgerparticipatie hoog in het vaandel staan. Verantwoordelijkheid en betrokkenheid van burgers bij sociale issues staan prominent op de politieke agenda. Maar de maatschappelijke betekenis van burgerinitiatieven gaat verder. Burgerinitiatief heeft ook een signaalfunctie voor de overheid. Niet zelden is het een reactie op overheidsbeleid dat in de ogen van de initiatiefnemers te kort schiet, of dat in onvoldoende mate door bestaande maatschappelijke organisaties wordt uitgevoerd. De initiatiefnemers nemen vervolgens zelf het heft in handen. Hun werkwijze is veelal praktijk- en resultaatgericht en laat zien dat hardnekkige problemen op lokaal niveau daadwerkelijk aangepakt kunnen worden. De inspiratie die hiervan uitgaat, kan ertoe leiden dat de overheid het betreffende probleem (alsnog) op de agenda zet, een hogere prioriteit toekent, beleid ontwikkelt, en faciliteiten of subsidie verstrekt.

Het overheidsbeleid, met name op lokaal niveau, moet zich rekenschap geven van verschuivingen in aard en omvang van vrijwilligerswerk. Immers: de samenleving gedijt juist onder vernieuwing van onderop, van wilde, nieuwe, nog ongeorganiseerde initiatieven. Hier kunnen nieuwe vrijwilligersorganisaties uit ontstaan, hoewel dat lang niet altijd gebeurt en ook niet nodig is. Burgerinitiatief is in die zin een soort barometer voor veranderingen in het vrijwilligersdomein.

1.4 Burgerinitiatief en de wet dualisme

De wet dualisme die in 2002 in werking trad stimuleert burgerinitiatieven. Burgerinitiatieven hebben in de wetgeving een iets andere betekenis dan het relatief ongebonden en op concrete uitvoering gerichte burgerinitiatief zoals in deze brochure staat beschreven.

De wet dualisme geeft burgers het recht een initiatief op de agenda van de gemeenteraad te plaatsen. Een gemeente is, als het initiatief aan een aantal voorwaarden voldoet, verplicht het initiatief te bespreken in de raadsvergadering en eventueel in te brengen. Sommige gemeenten hebben voor het burgerinitiatief een verordening opgesteld. Hierbij geldt de volgende definitie van burgerinitiatief (www.vernieuwingsimpuls.nl, IPP)

Een burgerinitiatief is een activiteit van burgers, die :

- uit ideële beweging is ontstaan;
- uit eigen beweging wordt ontplooid;
- een meerwaarde voor de gemeenschap heeft;
- in het publieke domein ontstaat.

En waarbij de overheid:

- meestal op een of andere manier betrokken is;
- wel over het initiatief een besluit neemt, maar niet de inhoud voorschrijft.

Het initiatief dient vervolgens aan een aantal procedurele voorwaarden te voldoen. Zo moet het initiatief gaan over nieuw of aanvullend beleid. De voorwaarden kunnen door gemeenten zelf opgesteld worden.

Een burgerinitiatief in deze context heeft een politieke betekenis, namelijk het initiatief van burgers om een onderwerp op de raadsagenda te plaatsen. Op deze wijze kunnen burgers direct invloed uitoefenen op de agenda van het lokale bestuur en op eventuele besluiten over beleidsaanpassingen. Het onderwerp kan een activiteit zijn die de burgers vervolgens zelf gaan uitvoeren maar dat hoeft niet zo te zijn. Een burgerinitiatief is een uitgewerkte vorm van het petitieright, voornamelijk omdat niet geagendeerde onderwerpen mogen worden aangedragen. Het verschilt daardoor van een volksinitiatief, zoals het referendum.

Het IPP heeft geïnventariseerd wat tot nu toe het resultaat is van deze vorm van burgerinitiatief. Van de 223 respondenten (gemeenten) geeft de helft aan geen verordening of reglement te hebben in hun gemeente. De meeste ingebrachte onderwerpen gaan over ruimtelijke ordening, leefbaarheid en jeugdbeleid. Succesvolle burgerinitiatieven zijn meestal gericht op het realiseren of behouden van voorzieningen. Burgerinitiatieven worden succesvol genoemd wanneer het doel is bereikt en waarvan het voorstel eerder door de raad is gehonoreerd.

De inwoners van de gemeenten Nieuwegein en Schinnen hebben sinds de invoering van de wet al meer dan tien keer gebruik gemaakt van het burgerinitiatief. De initiatieven lagen vooral op het terrein van ruimtelijke ordening. Volgens de gemeente Schinnen maken inwoners eerder gebruik van het burgerinitiatief als zij goed zijn voorgelicht over gemeentelijk beleid.

2

Voorbeelden uit de praktijk

Welke concrete voorbeelden van burgerinitiatieven doen zich zoal voor? Gekozen is voor voorbeelden op verschillende beleidsterreinen van de overheid, namelijk ICT en internet, natuur en milieu, allochtonen, en leefbaarheid en veiligheid. De beschrijvingen geven een indruk hoe het initiatief is ontstaan, en op welke wijze het zich verder heeft ontwikkeld.

2.1 ICT en internet

Cyburg

Cyburg ontwikkelt in het stadsdeel Zeeburg in Amsterdam samen met de inwoners, de komende jaren vernieuwende ICT-diensten, die moeten helpen om het stadsdeel aangenamer en leefbaarder te maken. Cyburg is een digitale proeftuin waar particulieren, instellingen en bedrijven met elkaar de mogelijkheden onderzoeken die nieuwe media via breedband bieden aan de samenleving. Er wordt vooral gekeken naar de waarde die het kan hebben op wijk- en buurtniveau op gebieden als zorg, onderwijs, ondernemen en overheidsdienstverlening.

De website www.cyburg.nl bestaat uit een nieuwsgedeelte en een e-mailboek. Bij de lokale nieuwsdienst ligt de nadruk op self-publishing door bewoners.

Daarnaast subsidieert Cyburg projecten die worden ingediend door de bewoners, bedrijven en/of instellingen. Cyburg faciliteert daarbij, coördineert, brengt samen en biedt ondersteuning. Zo hebben de ondernemers van de Javastraat een eigen website om de winkels te promoten, en worden ouderen geholpen met wegwijs worden op het internet.

Het initiatief heeft een grote vlucht gekregen door in te tekenen op landelijke wedstrijden bijvoorbeeld vanuit het Ministerie van Verkeer en Waterstaat om kenniswijk van Nederland te worden.

Inmiddels wordt Cyburg gesubsidieerd door de gemeente Amsterdam en het Ministerie van OC&W. Inmiddels is Cyburg ondergebracht bij Stichting Amsterdam Kennisstad. Het projectbureau van de stichting coördineert de projecten die onder Cyburg vallen en is verantwoordelijk voor de continuïteit van het e-mailboek en de nieuwssite.

Grote gezinnen on-line

De website www.grootgezin.nl is een ontmoetingsplaats voor ouders van grote gezinnen. Het doel van de website is het geven van tips en het uitwisselen van ervaringen om zo ouders van grote gezinnen een hart onder de riem te steken. De site bevat informatie over kinderbijslag, opvoedingstips, energiebesparing e.d. Inmiddels is door de initiatiefnemers van de site ook de vereniging Groot Gezin opgericht (VGG), met als doel de belangenbehartiging voor grote gezinnen.

Het initiatief is ontstaan vanuit een ontmoeting op internet. Inmiddels zijn er acht vrijwilligers die de website en de inmiddels opgerichte vereniging draaiende houden.

De vrijwilligers hebben geen professionele begeleiding. De inkomsten komen uit contributies. Via de Universiteit van Nijmegen heeft grootgezin.nl een plekje op een server gekregen.

Een site als grootgezin.nl is niet uniek op het internet. Er bestaan veel initiatieven op het net voor 'lotgenotencontact'. De meeste van deze sites zijn vanuit particulier initiatief ontstaan.

2.2 Natuur en milieu

The Bet

Een groep jongeren vond het tijd om concreet iets aan het klimaatprobleem te gaan doen en daagde daarom eind 2000 de Nederlandse regering uit een weddenschap aan te gaan. De jongeren beweerden minstens 2500 jongeren ertoe te kunnen bewegen in zes maanden tijd hun eigen CO₂-uitstoot met acht procent te verminderen. De weddenschap werd door de jongeren gewonnen. Hieruit is 'The Bet' ontstaan, een eenvoudig principe uitgevoerd door Jongeren Milieu Aktief (JMA), de jongerenorganisatie van milieudefensie. In diverse provincies worden jongeren uitgedaagd een weddenschap aan te gaan met de eigen gemeente ten behoeve van het milieu.

Doelen van The Bet zijn enerzijds jongeren stimuleren op lokaal niveau actief te worden voor het milieu en te blijven, en anderzijds de uitstoot van CO₂ te verminderen. The Bet is een initiatief voor en door jongeren. Via bijvoorbeeld gastlessen op scholen wordt door de jongeren van JMA bekendheid aan The Bet gegeven. De inzet van de weddenschap kan een nieuw jongerencentrum zijn, een zonnepaneel op een dak van een school of iets anders waar jongeren behoefte aan hebben.

Het idee van The Bet is door verschillende landen overgenomen.

De Bickershof

De Bickershof is een uit ecologische principes opgebouwd binnenterrein in de wijk Wittevrouwen in Utrecht. De meeste van de binnenterreinen in die wijk waren jaren geleden in gebruik als bedrijfsruimte, meestal garages. De Bickershof is nu een groen ecologisch hof midden in een dichtbebouwde wijk, onderhouden door de bewoners zelf. Het terrein is in drie stukken opgedeeld: een speelplaats in het midden, geflankeerd door een natuur- en een cultuurgeedeelte.

De Bickershof is een initiatief van een groep bewoners die met behulp van het wijkcomité stadsvernieuwingsgelden vrij wisten te krijgen voor aankoop en herinrichting van binnenterreinen. De bewoners hebben na verloop van tijd vereniging Bickershof opgericht. De vereniging bestaat uit een bestuur van drie bewoners en een kleine honderd leden, waarvan ongeveer de helft op vrijwillige basis een actieve bijdrage levert. Het beleid van de Bickershof wordt bepaald door de ledenvergadering. De gemeente speelt in het beleid nauwelijks een rol. De Bickershof heeft een eigen budget dat bestaat uit jaarlijkse gemeentegelden en contributiegelden van de leden.

2.3 Allochtonen

Jepie Pikin

Jepie Pikin is een initiatief om de situatie te verbeteren van minderbedeelde jongeren in Amsterdam Zuidoost. Dit gebeurt met een minimum aan middelen en een maximum aan belangeloze inzet. In het plaatselijke buurthuis wordt voor jongeren gekookt en kookles gegeven. Als ouders mee willen eten moeten zij daarvoor een kleine bijdrage betalen. Daarnaast organiseert Jepie Pikin sportactiviteiten voor jongeren op zondag.

Alle activiteiten zijn erop gericht om met jongeren in contact te komen. Via gesprekken tijdens de activiteiten proberen de vrijwilligers erachter te komen welke problemen jongeren hebben en naar welke instantie zij de jongeren kunnen doorverwijzen.

Een echtpaar uit Zuidoost heeft het initiatief genomen. Zij werkten jarenlang als marktverkopers en ontmoetten veel jongeren die om eten vroegen. In 2000 is Jepie Pikin een stichting geworden. Het bestuur komt 3 of 4 keer per jaar bij elkaar. Daarnaast is er een keer in de twee maanden een werkbespreking met het kookteam en de sportclub. De lijnen zijn kort.

Jepie Pikin werkt met een groot aantal vrijwilligers en maakt gebruik van diverse fondsen. Ook krijgen zij van het stadsdeel jaarlijks een bijdrage.

Birlik

Birlik is een Turkse zelforganisatie in de Rotterdamse deelgemeente Feijenoord. De organisatie is actief op het gebied van sociaal cultureel werk en wil de integratie en participatie van de Turkse bevolking stimuleren.

Het doel van de stichting is Turks-islamitische mannen de kennis en vaardigheden bij te brengen die van belang zijn voor hun functioneren in de Nederlandse samenleving. De achterliggende gedachte is het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid en het verbeteren van de positie van de achterban. Speciale aandacht gaat uit naar jongeren en kinderen. Zo organiseert Birlik thema-avonden over drugsgebruik, onderwijs en gezondheidszorg en geeft huiswerkbegeleiding en godsdienstlessen. Birlik is ook een ontmoetingsplaats voor Turkse mannen.

De oprichting van Birlik is een initiatief geweest van een groep Turkse jongeren die op wijkniveau bezig waren met het organiseren van sociaal culturele activiteiten. Sinds 1988 is Birlik een vereniging. In 2000 is ook een stichting opgericht. Er zijn vier mensen werkzaam via de ID-regeling, en daarnaast werkt Birlik met vrijwilligers. Naast een dagelijks bestuur, is een algemeen bestuur dat verantwoordelijk is voor beleidsmatige en toezichhoudende en coördinerende taken. Birlik genereert inkomsten uit lidmaatschap, sponsorbijdragen en fondsen. Zij ontvangt een subsidie van de deelgemeente Feijenoord.

In Nederland zijn vergelijkbare organisaties als Birlik. Veel van deze organisaties zijn op initiatief van burgers zelf ontstaan.

2.4 Leefbaarheid en veiligheid

Mensen maken de stad

De straatnaam 'Mensen maken de stad' is een onderdeel van het collegeprogramma van de stad Rotterdam en richt zich op het bevorderen van sociale samenhang en actief burgerschap.

De aanpak komt voort uit het Opzoomeren⁴ dat sinds 1994 in Rotterdam een jaarlijkse terugkerende campagne is, ooit ontstaan vanuit een initiatief van bewoners van de Opzoomerstraat. 'Mensen maken de stad' combineert de initiatieven Opzoomeren en stadsetiquette⁵ tot een krachtiger aanpak.

Bewoners bepalen zelf of en wat zij met elkaar aan activiteiten in hun straat ondernemen en welke verantwoordelijkheid zij daarvoor zullen dragen. De straat moet daarbij kunnen rekenen op ondersteuning van gemeente, welzijnsinstellingen, corporaties en andere instellingen.

De aanpak is inmiddels overgedragen aan lokale organisaties. Het is de bedoeling dat de activiteiten van bewoners blijvend ondersteund en verder gestimuleerd worden door de lokale welzijnsinstellingen en andere instellingen in de wijken. In diverse wijken van Rotterdam zijn bewoners inmiddels met activiteiten gestart volgens de aanpak van 'Mensen maken de stad'.

Dorpshuis Eiland de Woude

In de afgelopen vijftientig jaar is de bevolkingssamenstelling van De Woude, een eiland tussen het Alkmaardermeer en de provinciale weg langs de Markervaart, veranderd van boerengemeenschap naar forensengemeenschap. Twee initiatiefnemers besloten de dorpskerk te herbouwen en te benutten voor sociaal-culturele activiteiten. Bewoners hebben de dorpskerk zelf weer opgebouwd. Ook de begeleiding om de Zaanse stijl van de kerk te behouden lag in handen van de bewoners van de Woude. Voor dit initiatief is een stichting opgericht. De stichting heeft een eenmalige gift ontvangen van de gemeente Akersloot en wordt verder gesponsord door een aantal fondsen, bedrijven en particulieren. De bewoners hebben zelf ook actie ondernomen om geld te genereren, onder meer door het houden van rommelmarkten en veilingen.

Het Kerkje zal vooral gebruikt worden voor sociaal-culturele activiteiten voor de jongeren van De Woude.

Buurtvaders

Het Buurtvaderproject in de Schilderswijk in Den Haag heeft tot doel de overlast in de buurt, veroorzaakt door bepaalde groepen jongeren, te verminderen en deze jongeren door te verwijzen naar diverse instellingen die jongeren kunnen begeleiden naar school en werk.

Er doen ongeveer dertig vaders aan het project mee. Ze zoeken pleinen en plantsoenen op waar jongeren bij elkaar komen en waar 's avonds laat kinderen buiten spelen.

Het buurtvaderproject is een project van de Stichting Nachtpreventie, een initiatief van bewoners van Schilderswijk-West die al jaren 's nachts patrouilleren in hun wijk om de overlast terug te dringen.

De begeleiding van de buurtvaders ligt in handen van de stichting El Ouahda. De buurtvaders wonen regelmatig een briefing van de politie bij. Het buurtvaderproject wordt gesubsidieerd door de gemeente Den Haag, en is inmiddels uitgewaaierd naar andere Haagse wijken.

⁴ Opzoomer mee is een stichting, opgericht na de zogeheten opzoomerdag op 28 mei 1994. De stichting heeft tot doel om het Opzoomeren in Rotterdam te stimuleren. Daartoe worden jaarlijks opzoomercampagnes georganiseerd. Tijdens de campagne voeren bewoners van straten/buurtten activiteiten uit om de buurt te verbeteren.

⁵ Stadsetiquette: Rotterdammers proberen per buurt of straat omgangsafspraken te maken en deze vervolgens vast te leggen in een stadsetiquette.

3

Gemeentelijke rol bij nieuwe burgerinitiatieven

De gemeente heeft zoals eerder gesteld baat bij nieuwe burgerinitiatieven. Burgerinitiatieven ontstaan vaak vanuit een probleem of een behoefte in de lokale samenleving. In die zin geeft een burgerinitiatief een signaal af naar de gemeente. Een burgerinitiatief kan een gunstig effect hebben op de lokale gemeenschap. Een probleem wordt niet alleen gesignaleerd maar ook aangepakt, en kan anderen ertoe bewegen initiatieven te nemen die een bijdrage leveren aan de kwaliteit van de lokale samenleving.

Wat kan de rol zijn van de gemeente om zoveel mogelijk ruimte te geven aan nieuwe burgerinitiatieven? Welke instrumenten kan de gemeente inzetten en hoe stelt de gemeente zich op, zodanig dat burgerinitiatieven zo goed mogelijk worden benut?

3.1 **Zicht**

Het ontstaan van nieuwe initiatieven gebeurt meestal buiten het gezichtsveld van de gemeente. Om toch zo goed mogelijk zicht te hebben op initiatieven is het belangrijk dat 'de gemeente' zelf zichtbaar is. Daar zijn verschillende methoden voor. De ambtenaren op de diverse beleidsterreinen vangen vaak signalen op over initiatieven van partijen die zich op dat terrein bewegen. De ambtenaar kan een initiatief aanklaarten bij de portefeuillehouder. De portefeuillehouders zelf krijgen via de spreekuren ook vaak signalen dat er iets gaande is. Belangrijkste is dat de juiste persoon binnen de gemeente een initiatiefnemer serieus neemt en vervolgens contact zoekt om de initiatiefnemers verder te begeleiden.

Een effectieve manier om initiatieven te signaleren is om als gemeente letterlijk je gezicht in de wijk te laten zien, bijvoorbeeld via het opbouwwerk of een wijkservicepunt. De mogelijkmakers in Leidsche Rijn zijn hier een goed voorbeeld van. De mogelijkmakers brengen initiatiefnemers ook met elkaar in contact en eventueel met andere organisaties die behulpzaam kunnen zijn bij het verder ontwikkelen van een idee.

Groepen initiatiefnemers hebben soms meer aan een overheid die een rol als makelaar speelt. Het is dus belangrijk om als gemeente goed zicht te hebben op de sociale infrastructuur, zodat mensen met elkaar in contact komen of worden doorverwezen naar instellingen die initiatiefnemers verder kunnen helpen.

Mogelijkmakers

De aanpak

Mogelijkmakers is een aanpak om burgerinitiatieven te ondersteunen in de wijk Leidsche Rijn in Utrecht. De aanpak bestaat nu drie jaar en voor de wijk zijn momenteel drie personen in dienst als mogelijkmaker. De mogelijkmakers zijn het gezicht van de wijk. Zij leggen contacten en organiseren contacten met en tussen bewoners. Mogelijkmakers zijn dienstverleners, stellen zich flexibel en ondernemend op en beschikken over uitstekende communicatieve vaardigheden. Kortom, mogelijkmakers zijn intermediairs die ervoor zorgen dat burgerinitiatieven worden gefaciliteerd, maar ook met wijkbewoners in gesprek gaan als zij een probleem hebben gesignaleerd.

De gemeente heeft voor de nieuwe wijk Leidsche Rijn niet gekozen voor het traditionele opbouwwerk dat meestal een meer probleemgerichte benadering kent. Het uitgangspunt is ideeën helpen verwezenlijken voor elke bewoner van de wijk. Ondersteuning van de bewoners is wel eindig. De mogelijkmaker helpt met het opstarten van initiatieven, maar de buurtbewoners zijn primair verantwoordelijk voor de verdere uitvoering van de activiteiten.

Dit jaar hebben de mogelijkmakers ondersteuning gegeven aan de start van een Turkse ouderraad. De mogelijkmaker begeleidt het bestuur bij het organiseren van de openingsbijeenkomst, het werven van leden, het organiseren van thema-avonden en het leggen van contacten tot het moment dat het bestuur het zelf kan. Vooraf worden afspraken gemaakt over termijn en omvang van de werkzaamheden.

In het geval dat er problemen zijn tussen bewoners treedt de mogelijkmaker op als intermediair. Voor structurele ondersteuning wordt doorverwezen naar het jongerenwerk of het welzijnswerk. Tot nu toe functioneren bewonersgroepen zelfstandig.

De visie van de gemeente

Zicht en faciliteren zijn de belangrijkste randvoorwaarden waar een gemeente aan moet voldoen om ongebonden initiatieven zoveel mogelijk tot bloei te laten komen. De aanvragen voor subsidie van bewoners dienen zoveel mogelijk buiten de reguliere ambtelijke molen te blijven.

Subsidieverzoeken worden in principe binnen een week afgehandeld. Dat is niet altijd makkelijk te realiseren voor een gemeente. Voorwaarden voor het verkrijgen van een subsidie zijn meestal opgenomen in verordeningen, en de bedragen zijn vaak gekoppeld aan instellingen en voor een jaar of meerdere jaren vastgelegd in de gemeentebegroting.

Voor de initiatieven van de bewoners van Leidsche Rijn is een speciaal budget. Het wijkbureau beoordeelt welke initiatieven kunnen worden gesubsidieerd en welke niet. Het nieuwe steunpunt vrijwilligerswerk Leidsche Rijn is voorlopig ondergebracht bij het wijkbureau. Zodoende heeft het steunpunt goed zicht op nieuwe initiatieven, omdat dit wijkbureau de ogen en oren van de gemeente in de wijk is.

Het is niet de bedoeling dat de mogelijkmakers gaan voorschrijven hoe een activiteit van initiatiefnemers inhoudelijk vorm moet krijgen. De gemeente kan een initiatief dat (toevallig) ook past binnen de doelstellingen van het lokale beleid wel extra honoreren.

De gemeente verwacht dat het steunpunt in de toekomst een grote rol zal krijgen in het bij elkaar brengen van burgerinitiatieven en de bestaande infrastructuur op het gebied van bijvoorbeeld zorg, welzijn, cultuur, onderwijs en sport.

3.2 Ondersteunen van initiatieven

Gemeenten kunnen verschillende instrumenten toepassen om burgerinitiatieven te stimuleren en ondersteunen.⁶ Het begint ermee dat gemeenten burgerinitiatief erkennen en herkennen. Vervolgens kan de lokale overheid burgerinitiatieven versterken door deze concreet te faciliteren en daarbij rekening te houden met de specifieke aard en achtergrond van een burgerinitiatief.

Startsubsidie

Een startsubsidie is voor initiatiefnemers een stimulans om iets van het initiatief te maken. Aanloopkosten heeft elk initiatief, en het gaat hierbij niet persé om grote bedragen.

Nieuwe initiatieven passen soms niet in bestaand beleid. Als een initiatief past bij het gemeentelijke beleid is dit mooi meegenomen. Maar ook als een burgerinitiatief niet direct aansluit op het bestaande beleid, kan het voor een gemeente interessant zijn om een nieuw idee of aanpak een kans te bieden door de uitdaging aan te gaan, bijvoorbeeld op experimentele basis.

Wegwijs maken en faciliteren

Zodra een initiatief meer vorm krijgt kan hulp en ondersteuning worden geboden door begeleiding te bieden bij het verkrijgen van vergunningen, het aanvragen van startsubsidies of door introductie van de initiatiefnemers in een voor hen relevant contactennetwerk. De gemeente kan ook behulpzaam zijn bij het zoeken van een ruimte voor de initiatiefnemers.

Een initiatief van burgers kan vaak geholpen worden door eenvoudige ondersteuning van een professional, die de weg weet, verstand van zaken heeft, en de relevante mensen kent of snel weet te vinden. Bijna alle gemeenten kennen wel instellingen of organisaties die ondersteuning kunnen bieden bij initiatieven van particulieren, zoals een vrijwilligerscentrale, het opbouwwerk of een sectorspecifieke lokale instelling, zoals een sportraad of stichting ouderen.

Autonomie

Het is van belang dat de gemeente de autonomie van het initiatief blijft erkennen. De gemeentelijke inzet moet er niet op gericht zijn om het initiatief te professionaliseren. Juist het vrijwillig en particuliere karakter ervan moet gerespecteerd worden en de ruimte krijgen zich verder te ontwikkelen. De ervaring heeft geleerd dat ambtenaren of politici soms het initiatief naar zich toe trekken en een eventueel succes op hun conto schrijven, en dit vervolgens ook als zodanig uitdragen. Dit gebeurt overigens niet altijd bewust. In die gevallen is in feite sprake van overname van het project of initiatief. Dit kan averechts uitwerken op de oorspronkelijke initiatiefnemers, waardoor de relatie met hen ernstig verstoord kan worden. Ere wie ere toekomt!

Initiatieven 'opplussen'

Het komt voor dat initiatieven passen in het gemeentelijk beleid, of dat de ambtenaar of een andere contactpersoon van de initiatiefnemer inhoudelijke suggesties doet om het initiatief als vliegwiel te gebruiken voor andere (beleids)doelen. Op zichzelf is het niet verkeerd om initiatiefnemers op ideeën te brengen, zolang het initiatief maar niet vervreemd raakt van de door de initiatiefnemers zelf gestelde doelen.

6

In het werkboek "*Kans van slagen*" van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) staat aangegeven op welke wijze gemeenten initiatieven van met name allochtone ondernemers kunnen ondersteunen. De hoofdlijnen uit dit boek vormden een bron van inspiratie voor dit hoofdstuk.

Kleinschaligheid

Een gemeente hoeft niet altijd te kiezen voor schaalvergroting en continuïteit van een succesvol initiatief. Het eerste betekent vaak professionalisering en het tweede is soms helemaal niet nodig. Kies dus in voorkomende gevallen eerder voor tijdelijkheid en een voor de initiatiefnemers gepaste omvang.

Verschillen in tempo

Initiatiefnemers willen meestal een activiteit snel starten, terwijl de instellingen waar ze mee willen werken (welzijnsstichtingen, gemeente) procedures kennen die veel tijd in beslag nemen. Als men zich dat niet realiseert kunnen deze tempoverschillen leiden tot allerlei stoornissen in de onderlinge relatie. Zowel de initiatiefnemers als de instelling of gemeente die het initiatief ondersteunt, zullen duidelijke afspraken moeten maken en verwachtingen afstemmen.

Gebruik maken van competenties van burgers

Een gemeente kan ervoor kiezen het ontstaan van initiatieven te stimuleren, door actief te onderzoeken wat de belangstelling en talenten zijn van burgers. Door te vragen naar belangstelling en mogelijkheden kunnen burgers op het idee komen om vrijwilligerswerk te gaan doen, en kunnen dus ook besluiten nieuwe initiatieven te nemen. De zogeheten 'bronmethodiek' in Arnhem is een voorbeeld van lokale actie tot het aanboren van nieuw vrijwilligerstalent.

De Bronmethodiek van de Vrijwilligerscentrale in Arnhem

Vrijwilligers laten zich steeds minder makkelijk 'vangen'. Daarom heeft de Vrijwilligerscentrale in Arnhem besloten terug te gaan naar de bron van het vrijwilligerswerk: de belangstelling en talenten van (potentiële) vrijwilligers. Door hiernaar te vragen is het veel beter mogelijk om vrijwilligers flexibel in te zetten op een manier die aansluit bij wat deze potentiële vrijwilligers zelf willen en kunnen. Ook wordt, door het tonen van belangstelling, de betrokkenheid van mensen bij de organisatie of wijk vergroot. Dit is – naast het werven van nieuwe vrijwilligers – het tweede doel van de Bronmethodiek.

De methodiek bestaat uit een algemeen stappenplan. Invulling van het stappenplan is afhankelijk van de locatie waar uitvoering plaatsvindt. Tot nu toe is de methodiek toegepast binnen scholen, sportverenigingen en wijken. Kern van de methodiek is een persoonlijke benadering. Die komt onder andere tot uiting in een belangrijke stap die altijd in het project gezet wordt: het enquêteren van ouders, leden of buurtbewoners. Dit wordt gedaan door hiervoor getrainde vrijwilligers uit de doelgroep zelf. De enquête wordt door de betrokkenen in de organisatie zelf opgesteld, samen met de ondersteuner van de Vrijwilligerscentrale, en is op de specifieke situatie van de organisatie toegesneden. Als de enquêtes zijn afgenomen worden de uitkomsten hiervan verwerkt in een computerprogramma, zodat uiteindelijk een database ontstaat waaruit de organisatie kan putten als deze vrijwilligers nodig heeft voor een bepaalde klus. Men kan dan direct mensen benaderen waarvan men weet dat zij dergelijk werk leuk vinden. In een aantal gevallen kiest men er tevens voor actief te 'matchen', wat wil zeggen dat men actief op zoek gaat naar vrijwilligersklussen die aansluiten bij de belangstellingen die mensen in de enquêtes hebben aangegeven.

De uitvoering van het project ligt in handen van de betreffende organisaties. Daarbij worden zij ondersteund door een medewerker van de Vrijwilligerscentrale, die de organisaties adviseert over de opzet en uitvoering van het project, formats aanlevert (voor bijvoorbeeld de enquête) en de training van de enquêteurs verzorgt. De gemeente Arnhem subsidieert en begeleidt de Vrijwilligerscentrale in de uitvoering van de methodiek. De ervaringen met de Bronmethodiek tot nu toe zijn zeer positief. Zo blijken de geënuquêteerden over het algemeen een stuk enthousiaster dan vooraf gedacht: zij geven in grote getale aan bepaalde taken op zich te willen nemen, zij het vaak in een minder vast verband dan in het traditionele vrijwilligerswerk gebruikelijk is. Ook blijkt het project een positieve invloed op de betrokkenheid van ouders, leden en bewoners te hebben.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de projectcoördinator van de Bronmethodiek, Els Verbeek, van de Vrijwilligercentrale in Arnhem: 026-4422833. Eind 2004 zal een methodiekbeschrijving beschikbaar komen.

3.3

Tot slot

Gemeenten doen er goed aan burgerinitiatief een warm hart toe te dragen, omdat daarmee vrijwillige inzet gericht op maatschappelijke, lokale doelen wordt bevorderd. De bemoeienis van de lokale overheid met deze vorm van particulier initiatief hoeft niet groot te zijn. Sterker nog: beperkte ondersteuning is eerder aan te raden dan het opnemen van het initiatief in een bureaucratische structuur of procedure.

Samenvattend kunnen gemeenten de volgende stappen in overweging nemen ten aanzien van vrijwillig burgerinitiatief:

- Initiatieven signaleren en stimuleren.
- Initiatieven opvangen en doorverwijzen.
- Initiatieven ondersteunen en faciliteren.

1 Initiatieven signaleren en stimuleren

Initiatieven ontstaan vaak buiten het gezichtsveld van de gemeente. Om zo goed mogelijk initiatieven te signaleren is het belangrijk dat de gemeente zelf goed zichtbaar is. Medewerkers kunnen zich letterlijk in de wijk laten zien, maar daarnaast is het belangrijk dat de interne gemeentelijke organisatie zorgvuldig signalen oppikt.

De gemeente kan naast het signaleren van initiatieven burgers ook stimuleren initiatieven te nemen, bijvoorbeeld via de bronmethodiek. Het burgerinitiatief zoals bedoeld in het kader van de wet dualisme is een meer formele benadering om burgerinitiatief te stimuleren.

2 Initiatieven opvangen en doorverwijzen

Initiatieven ontstaan vaak vanuit een enkel idee. Initiatiefnemers moeten dat idee ergens kunnen melden, bijvoorbeeld bij een wijkservicepunt of een gemeentelijk loket, en vervolgens kunnen zij worden ondersteund door ze verder door te verwijzen naar het juiste netwerk om het idee verder vorm te geven. Kennis van de sociale structuur (sociale kaart) en het hebben van een goed netwerk zijn essentiële voorwaarden om initiatiefnemers te ondersteunen bij het vormgeven van een idee. Gemeenten kunnen daar behulpzaam in zijn.

3 Initiatieven ondersteunen en faciliteren

Zodra het initiatief vorm heeft gekregen kan het initiatief verder ondersteund worden. Bijvoorbeeld door hulp en ondersteuning bij het doorlopen van allerlei ambtelijke procedures, door faciliteiten aan te bieden zoals het beschikbaar stellen van een ruimte, of door ondersteuning van een professional en het verstrekken van een startsubsidie. Bij elk initiatief dient beoordeeld te worden hoe het initiatief het beste ondersteund kan worden. Daarbij is het van belang dat de gemeente de autonomie van het initiatief blijft erkennen, en de eigenheid van het initiatief de ruimte laat.

bijlage

Literatuurlijst

Galesloot, Hansje. Draggers & Schragers. Sleutelfiguren in de lokale samenleving. Instituut voor Publiek en Politiek, Landelijk Centrum Opbouwwerk. Amsterdam/ Den Haag: 2002.

Horstik, Ingrid, Dorine Winkels en Brahim Fatta, Kans van Slagen. Werkboek voor (allochtone) nemers van maatschappelijke initiatieven. Instituut voor Publiek en Politiek Amsterdam 2003.

Hustinx, Lesley en Frans Lammertyn. Vorming & Vrijwilligerswerk. Wat leren wij van de nieuwe vrijwilliger? In: Beraadsgroep Socius. Verslagboek van de Vlaams-Nederlandse conferentie. november 2001 (pp. 7-12).

Meijs, Prof. Dr. Lucas C.P.M., Verkeerd management gevaarlijk voor sociaal kapitaal? (paper)

NOV/sVM. Onvoltooide toekomst. Trendrapport vrijwilligerswerk 2002. Utrecht: 2002.

SCP. Ontwikkeling in het lokaal vrijwilligersbeleid. Het Internationaal jaar voor de vrijwilligers; een jaar later. Den Haag: juni 2003.

Stichting Recreatie. Wordt vervolgd; onderzoek naar vrijwilligerswerk. Inventarisatie van een decennium onderzoek en actuele onderzoekswensen met een aanzet tot programmering. Den Haag: september 2002.

Voogt W., Peter en Harry Broekman. De grote kleine-kansen atlas. Landelijk Centrum Opbouwwerk, Den Haag 2003.

Wildermeersch, Prof.Dr.D. Leren voor actief burgerschap, binnen het kader van vrijwilligerswerk. In: Beraadsgroep Socius. Verslagboek van de Vlaams-Nederlandse conferentie. november 2001 (pp. 13-18).

Colofon

Dit is een uitgave van de Commissie Vrijwilligersbeleid

Commissie Vrijwilligersbeleid

Postbus 20350
2500 EJ Den Haag

T 070 - 340 78 23

E info@vrijwilligersbeleid.nl

W www.vrijwilligersbeleid.nl

Auteur

Eric Lagendijk, Agnes Bürmann DSP-groep

Begeleidingscommissie

Marry Visser, Lucas Meijs, Berry van Rijswijk, Joke Jorritsma, Marianne Burgman, Brahim Seali, Henk Hoek, Bram Donkers, Hans Baaijens en Marie-José Smulders.

Eindredactie en productiebegeleiding

Loes Phoelich

Vormgeving

Junior beeldvorming, Zoetermeer

Druk

Quantes, Rijswijk

Oplage

2.500 ex.

november 2004